

EL SEGON LLIBRE DEL *MEMORIAL DEL PECADOR* *REMUT* DE FELIP DE MALLA

JOSEP IZQUIERDO

Universitat de València

Correspondència: c/ Mestre Sanchis Alminyano 2, 11,

46900 Torrent (València), tf: 648 976 532

izquierdo.josep@gmail.com

Resum

Aquest article conté una lectura biogràfica i genèrica del segon llibre del *Memorial del pecador remut* de Felip de Malla (1378?-1431), conservat en manuscrit únic i incomplet a l'Arxiu de la Catedral de València. L'objectiu és tenir una visió de conjunt de l'obra, el primer llibre de la qual ja fou editat a Els Nostres Clàssics, i integrar les noves dades que aporta el segon llibre amb les que ja coneixíem. Ara sabem que Felip de Malla es magistrà en Arts a París, sota el mestratge de Jacques de Novion, membre del cercle humanístic francès vinculat al Collège de Navarre que inclou també Clamanges i Montreuil, i que el seu mestre en Teologia fou el canceller de la Universitat de París Jean Gerson, l'intel·lectual més destacat d'aquest cercle. I, a més, fou company del destacat hussita Jeroni de Praga. Pel que fa al contingut de l'obra, és un tractat d'exegesi literal i moral sobre la passió i mort de Jesucrist prenent com a base l'evangeli de Mateu, fortament influït des del punt de vista genèric i teològic pel mestratge de Gerson. En l'economia de l'obra, la segona part construeix els fonaments teològics que sostindran una primera part «artitzada», que és la que coneixíem fins ara, amb una concepció de la teologia com a indagació en el text bíblic que suposa un retorn a les fonts anteriors a la sistematització especulativa que s'inicia a la segona meitat del XII i al XIII, que Felip de Malla tampoc no rebutja. Finalment s'hi exposen algunes conclusions provisionals sobre l'ordre i la data de composició, i sobre la seua transmissió defectiva.

Paraules clau: Felip de Malla, *Memorial del pecador remut*, Jean Gerson, exegesi, meditació, contemplació

Abstract. *THE SECOND BOOK OF THE MEMORIAL DEL PECADOR REMUT BY FELIP DE MALLA*

This article proposes a biographical and genre-based reading of the second book of the Memorial del pecador remut by Felip de Malla (1378?-1431), an incomplete and unique manuscript preserved in the Archive of the Valencia Cathedral. The purpose is to get a general idea of the work as a whole, its first

book having been published by Els Nostres Clàssics, and to add new information provided by the second book to what we already know. Felip de Malla earned his Master of Arts in Paris under Jacques de Nouvion, a member of the French humanistic circle tied to the Collège de Navarre, which also included Clamanges and Montreuil. He also studied Theology under the Chancellor of the University of Paris, Jean Gerson, the most distinguished intellectual of the group. De Malla was also a classmate of a well-known Hussite, Jerome of Prague. The work itself is a literal and moral exegetic treatise on the passion and death of Christ based on the Book of Matthew. From a generic theological standpoint it is influenced by his teacher, Gerson. Within the economy of the work, the second part construes the theological foundations that sustain the “artistic”, that is, rhetorical first part—the one we already know—with an idea of theology as an inquiry into the Biblical text which entails a return to sources prior to the speculative systematisation that began in the second half of the 12th century and continued into the 13th, which Felip de Malla does not reject, either. Finally, provisional conclusions are offered as to the order and date of composition, as well as to the defective transmission of the manuscript.

Key Words: *Felip de Malla, Memorial del pecador remut, Jean Gerson, exegesis, meditation, contemplation*

1. INTRODUCCIÓ

Afirmava Martí de Riquer el 1964 sobre Felip de Malla que «el seu relleu històric ha fet que la seva figura sigui molt més estudiada i coneguda que no pas la seva obra literària, aquesta pràcticament inaccessible al lector actual», i, encara més, explica aquesta desatenció per la «feixuguesa i la proximitat de la prosa de Felip de Malla» (1985: IV, 247). Gairebé cinquanta anys després, la inaccessibilitat ha estat reparada en part amb la publicació del primer llibre del *Memorial del pecador remut* (BALASCH 1981-1986, d'ací en avant MPR) i la dels parlaments en la festa de la Gaia ciència (PUJOL 1996).¹ Aquesta reparació ha tingut tam-

1. Preferesc en aquest article la denominació que el mateix Malla va establir per a les dues parts del MPR, *llibres*, a la consuetudinària *primera part* i *segona part*. Citaré el primer llibre per l'edició de Balasch (1981-1986), amb indicació de volum i pàgina, i el segon llibre mitjançant la meua pròpia transcripció amb indicació del full corresponent.

bé conseqüències negatives: tots parlem del MPR com si l'obra fos, tota ella, com el primer llibre. És ben cert que aquest biaix no s'ha d'atribuir necessàriament al desinterès dels erudits: ja al segle xv el segon llibre del MPR, conservat en manuscrit únic, i a més incomplet, a l'Arxiu de la Catedral de València,² no va gaudir de la difusió que, si més no, la impremta (amb dues edicions, el 1483 a Girona, i el 1495 a Barcelona) donà al primer (PERARNAU 1978: 111).

L'objectiu del present article és descriure la forma i el contingut del segon llibre del MPR, i extreure'n les conseqüències que se'n deriven per al coneixement de la vida i l'obra de Felip de Malla en general, i per a la reavaluació del MPR complet, en particular.

Per concloure aquesta introducció, cal advertir el lector que, malgrat les paraules de Riquer, l'origen de les dificultats de comprensió i de caracterització del MPR no rau en tant en la seua prosa com en el seu contingut: un extensíssim treball d'exegesi literal i moral dels evangelis sobre la passió i mort de Jesucrist, gràcies a les quals el cristià té la possibilitat de redimir-se si s'aplica devotament a viure una vida virtuosa allunyada dels vicis. Si hagués estat escrit en llatí i hagués tingut la difusió que mereixia una obra de tan alta volada teològica i exegetica, potser el seu autor hauria estat reconegut com el que és: un dels grans teòlegs del segle xv, un dels fills més reeixits de l'*alma mater* parisenca.

Però anem a pams. Gairebé tot el que sabem sobre Felip de Malla i el MPR, li ho devem a Josep Perarnau. Al volum introductor a l'edició de la correspondència política de Malla (PERARNAU 1978; edició que, malauradament, no es va publicar mai) n'actualitza i amplia els coneixements biogràfics, n'estableix un llistat gairebé definitiu de les obres conservades i perdudes (a les quals afegirem un parell de sermons citats al segon llibre), descriu i aporta breus extractes del manuscrit del segon llibre, que fins aleshores només coneixíem per la descripció catalogràfica, i estudia la relació entre els escrits de Felip de Malla i la política i la societat que li era coetània, especialment en relació amb la ciutat de Barcelona i amb les problemàtiques relacions del nostre

2. ACV, ms. 154. Agraesc al personal de l'arxiu i al seu director, Vicent Pons, les facilitats i l'amabilitat.

teòleg amb el rei Alfons el Magnànim. No repetiré, doncs, les dades fonamentals de la vida i l'obra de Malla, i em remetré, per a aquells que no hi estiguen familiaritzats, al volum introductor de Perarnau.

En primer lloc completaré, i en algun cas discutiré, les seues conclusions sobre la biografia de Malla amb les noves dades aportades pel manuscrit de València: les que afecten problemes com la datació i l'ordre compositiu dels dos llibres. En segon lloc, abordaré la caracterització genèrica del segon llibre i la relació que palesa entre Malla i els ambients teològico-humanístics parisencs en què es va desenvolupar la seua formació com a mestre en arts i en teologia.³

2. NOVES DADES BIOGRÀFIQUES SOBRE FELIP DE MALLA

Els anys de formació de Felip de Malla fins el 1403 són els més desconeguts de la seua biografia a causa de la manca de documentació publicada. No sabem la data del seu naixement, i el primer document que ens aporta alguna informació (la cerimònia de tonsura d'un Malla encara infant, crec), és del 1387 (PERARNAU 1978: 19-20). D'aquí al 1403, ben poca cosa; de fet, només les seues indicacions al MPR i la nota biogràfica de Pere Miquel Carbonell al seu *De viris illustribus catalanis*: «primo sacras litteras Ilerdae postremo Luthetiae in Gallia didicit» (VILLALONGA 1988: 94), on apareix l'afirmació que als divuit anys ensenyà lletres sagrades a París de manera admirable. La informació que posseïm sobre el funcionament de l'ensenyament universitari medieval ens en fa dubtar molt: l'ensenyament de les «sacras litteras» estava reservat als batxillers bíblics i als mestres en Teologia, en el marc de la universitat, un nivell al qual s'arribava després de la fase d'*auditor*, d'estudiant en teologia (sis anys en temps de Malla) i encara amb el requisit previ d'ésser mestre en Arts.⁴ Com veurem de se-

3. Vegeu CECCHETTI 1980 per a una bona visió de conjunt sobre el primer humanisme francès.

4. Vegeu GLORIEUX 1968, que se centra, però, en la carrera acadèmica normativa al segle XIII. Per a les modificacions successives i les excepcions al llarg del segle XIV, vegeu COURTENAY 2006.

guida, tot i que en el cas de Malla els patronatges de què gaudi (especialment el del rei Martí i el de Benet XIII) potser acurtaren els terminis i els requisits, sembla que la dada fou de bell antuvi problemàtica i reconvertida en un mestratge en Arts per Lleida i en Teologia per París, que podia semblar un expedient acadèmic més lògic i similar al d'altres estudiants catalans a París, com ara Martí Talayero.⁵ Riquer i Perarnau reconeixen que no hi ha cap raó per donar-la per bona, però tampoc per negar-la.⁶

La informació documental que posseïm fins ara diu que el 1403 Malla ensenyava les *Ètiques* d'Aristòtil a París i que ja era mestre en Arts i estudiant de Teologia: al *rotulus* que, el 21 d'octubre de 1403, tot just tornada a l'obediència avinyonesa, la universitat parisenca remet a Benet XIII perquè atorgue beneficis als seus mestres, hi figura «Philippo de Medallia, clerico Barchinonens. dioc., magistro in artibus, actu legenti Ethicam Aristotilis et scholaris actu studens Parisius in facultate theologie» (DENIFLE 1889-1994: IV, 89). Un altre document sortit de la cúria d'Avinyó (RIUS 1930: 243-244), que ja ha estat assenyalat com a problemàtic per Perarnau (1978: 38) perquè porta una data a l'encapçalament (1394, probablement la data de la primera reserva de beneficis eclesiàstics per a Malla) i una altra d'expedició (el 17 de desembre de 1403), és probablement la confirmació de la concessió del benefici (en expectativa, diríem avui, de canongia quan en vacàs una a la seu de Mallorca) reclamat per la universitat per a Malla. En aquest document se l'esmenta com a mestre en Arts i estudiant de Teologia a París. Significativament, els mateixos títols que al *rotulus*. Els títols, doncs, que s'esmenten al document papal són els que posseïa el 1403 i no el 1394, com ja intuïa Perarnau (1978: 38). Amb tot,

5. Talayero ja és mestre en Arts quan se li concedeix una borsa d'estudis al Collège de Sorbonne l'estiu del 1407, i el 1416 se l'esmenta ja com a mestre en Teologia (VIELLIARD 1973: 666 i 668).

6. Riquer (1985: IV, 247) diu «i encara que aquesta afirmació sol ésser considerada llegendària o fabulosa per la crítica moderna, no existeix cap argument positiu en contra», i Perarnau (1978: 39) accepta per establir la cronologia dels estudis de Malla «la dada tradicional que als divuit anys explicà ciències sagrades a París». El problema és que la cronologia no encaixa, i l'ensenyament de les «sacras litteras» de què parla Carbonell és reconvertit per Perarnau en «ciències sagrades», i després en el fet d'explicar les *Ètiques* d'Aristòtil durant el període 1397-1399.

el document i la seua data doble fan pensar que aquests beneficis li havien estat promesos des del 1394. Les opcions que fos mestre en arts per Lleida s'esfumen si pensem que la pràctica comuna és que la universitat parisenca reclame beneficis per als seus mestres, els que ella ha format i titulat, i Felip de Malla hi figura en l'apartat de la facultat d'Arts. Mestre en Arts per París, doncs?

Però què en diu el mateix Malla? Cap notícia del seu pas per Lleida. Al primer llibre del MPR diu només que estudià les primeres lletres a Barcelona i que tant de bo no ho hagués fet! «Yo són un de aquells qui en tu [Barcelona] e ta escola han presos lurs principis, e plau-me bé que, leixats aquells, d'altres principis sia despuix stat principiat. E ya hagués yo ma primera edat en altre loc despesa!» (BALASCH 1981-1986: I, 205). El tenor literal d'aquesta cita sembla esmentar dos llocs: Barcelona, i un altre on ha hagut de refer la seua formació. Aquesta afirmació de Malla sembla confirmar-se al segon llibre del MPR, capítol desè, en parlar de la transsubstanciació i dels heretges que la neguen, on diu:

La gloriosa e reverent maestra mia, aquella Teologia Sophia, la faç de la qual fa als estels enveja, e ret lo sol menys clar, ohýda la present oració, loà e aprovà aquella com ha confessió e protestació de pura veritat, e condempnà e reprovà ab indignació, e ab ira inflamada per zel de la ley divina, la error de Euclif, e de Johan Hus, e de Jerònim de Pragua, *qui en l'estudi de Paris, estants abdosos novells mestres en arts, fon mon companyó assats familiar en conversació, mas totstemp divers e adversari en oppinió*, los quals an la veritat de aquest sagrament neguada, no crehents Jesucrist verdaderament ésser en aquell mas ta[n] solament per significació, e representació. (ACV 154: f. 141v; a partir d'ara citaré només amb la indicació del foli; la cursiva és meua.)

Aquestes paraules de Malla ens fan preguntar-nos immediatament quina mena de relació uneix Malla («companyó», «familiar en conversació», «divers e adversari en oppinió») amb un heretge cremat a Constança el 1416, cosa que Malla esmenta més tard, al foli 304r: «los quals dos, Hus e Jerònim, era nomenats [*sic*] per determinació del sant consilli de la església celebrat en Constança, un poc abans que tu i pervenguesses, ocupat encara en los actes d'Espanya pertanyents a la

sancta unió, foren liurats a les flames del foch dins la ciutat mateixa» (sobre la mort de Jeroni de Praga, vegeu WATKINS 1967).⁷ Ara ens interessa la informació sobre els estudis de Malla i el seu mestratge en Arts. Jeroni de Praga està atestat a la Universitat de París, provinent de l'estudi de Praga, on ja era batxiller en Arts el 1398, i havent passant per Oxford (1398-1401), entre el 1404 i el 1406, i es magistrà en Arts a París el mateix 1404 (KALUZA 1985: 81-82 i n. 1). S'ha de destacar que l'Hussita fou un propagandista i agitador especialitzat en mitjans universitaris, com ho demostra el fet que ja hagués passat per Oxford i que, posteriorment a la seua estada a París, passàs per Colònia, Heidelberg i Praga, participant activament en les disputes filosòfiques.⁸ Si la memòria no traeix Malla, entre 1404 i 1406 és «novell mestre en Arts» i ja ho era a final del 1403, i per això se l'inclou en la demanda de beneficis de la universitat. Però no gaire més abans: si no, no tindria gaire sentit que Malla considerés que durant aquest període ambdós eren «novells» mestres, i molt menys que ja ho hagués estat des del 1394.

Aquesta dada obliga a repensar la cronologia dels estudis de Malla a París. Pel que sabem, havia d'haver iniciat els seus estudis en Teologia el 1398, com a molt tard, perquè el 1404 se l'esmenta ja com a ba-

7. Aquesta relació serà objecte d'un altre article, i ara només apuntaré l'amor juvenil per la filosofia, «Filosofia, qui de adolescència l'as amada, servida e preada» (BALASCH 1981-1986: 185; encara que aquesta pot ser una simple referència als estudis en Arts, els estudis filosòfics per antonomàsia), i el que probablement fou un tema comú de conversa: la reforma de l'Església, força present en els intel·lectuals d'obediència avinyonenca (Clamanges, per exemple) i en els cenacles universitaris parisencs (Gerson, sense anar més lluny). Només que aquests no depassen la reforma moral, mentre que els herètics ho són precisament perquè consideren que no hi ha reforma moral sense reforma doctrinal. «Diversos en opinió» no remet necessàriament a disputes teològiques, sinó més probablement a disputes filosòfiques en el marc de les *disputationes* universitàries a la facultat d'Arts, molt més susceptibles de ser qualificades com a «opinió» que no com a ciència, cosa que sobtaria si fos una discussió pròpiament teològica. Però recordem que Jeroni de Praga destacà en aquestes disputes defensant posicions realistes en oposició al nominalisme, diríem, gairebé oficial de la Universitat de París. Gerson, arran d'una disputa d'aquesta mena el 1406 a París, farà fora Jeroni de la Universitat, considerant que havia ultrapassat el límit de l'ortodòxia, i serà un dels principals acusadors en el procés que a Constança acabaria amb l'Hussita cremat a la foguera.

8. Sobre les *disputationes* filosòfiques de Jeroni de Praga, vegeu PAVLÍČEK 2011 i l'edició de les seues obres a SMAHEL & SILAGI 2010.

txiller en teologia, el primer pas després dels sis anys com a *auditor*. Si prenem 1394 com a punt de partida d'alguna cosa, encara que no sabem ben bé què, perquè se li concedeix si més no la promesa de beneficis eclesiàstics (i no pot ser casual que Benet XIII fos elegit papa en aquest any), pren força la hipòtesi que Malla passàs a Avinyó com un dels estudiants familiars del papa que esmenta Perarnau (1978: 40 i n. 63), on hauria refet els seus principis, com diu el mateix Malla, i que aquest fos el punt de trobada entre un jove Malla i un ja madur Clamanges, que s'hi incorporà el 1397 (ORNATO 1969: 9). Si així fos, la data del 1398 prendria un nou significat: és la data del setge a què Carles VI de França va sotmetre Avinyó, i hauria estat el moment més convenient perquè el jove Malla hagués iniciat els seus estudis a París, potser empès pel mateix Clamanges, o per Antoni Caixal com veurem de seguida, i qui sap si no pel mateix papa, que hi hauria vist la possibilitat de tenir un fidel seu a la universitat de París durant la sostracció d'obediència (1397-1403),⁹ on Malla freqüentà els ambients avinyonistes dels Orléans que també freqüentaven els anomenats humanistes francesos de final del xiv i principi del xv, entre ells el seu mestre en Arts a París, si bé la documentació que en posseïm és una mica més tardana. Malla hauria arribat, així, a París amb una edat i un bagatge intel·lectual que li haurien permès, com sembla que va ocórrer, seguir la carrera en Arts i en Teologia al mateix temps.¹⁰ Recordem a més que Andreu de Malla, el germà gran, compartí amb Benet XIII el setge i la defensa del Palau Papal d'Avinyó el 1403 (PERARNAU 1978: 25). Una altra possibilitat és que Malla iniciés el 1394 els seus estudis en Arts a París,¹¹ i que uns «principis» barcelonins gens adequats el fessen pro-

9. Una cosa semblant passà amb Martí Talayero el 1414, vegeu PERARNAU 1980: 525-526.

10. Ser estudiant en arts i en teologia al mateix temps, si bé no era freqüent, sí que era possible (COURTENAY 2006: 72 i nota 17).

11. On encara hi era Nicolau de Clamanges, tot i que és força improbable que fos estudiant seu; en primer lloc perquè Malla no l'esmenta entre els seus mestres, com veurem tot seguit, i en segon perquè en la carta de recomanació que Malla escriu per Clamanges al rei d'Anglaterra el 1417, perquè aquest li conserve el benefici eclesiàstic de Bayeux —que estava sota potestat de l'anglès pels avenços en la guerra francoanglesa després de la batalla d'Agincourt—, no diu que hagués estat el seu mestre, cosa que fóra convenient en una carta de recomanació com a demostració de la vàlua del recomanat (RYMER 1744: 546).

gressar més lentament (amb un seguiment normal dels estudis hauria d'haver estat Mestre en Arts cap al 1400). Algun dia apareixerà un document d'arxiu que ens traurà de dubtes, però el Malla escriptor està profundament afaïçonat per l'experiència artística i teològica dels estudis parisencs, la qual cosa encaixa millor amb una estada perllongada a França i l'obtenció a París d'ambdós mestratges.

Una segona dada que ens proporciona Malla al segon llibre del MPR confirma, si més no parcialment, aquestes conclusions. Es tracta de l'esment directe del seus mestres:

[...] segons que lavors era la tua capacitat declarada per aquells tres teus dignes e venerables mestres, qui tant te an amat que la tua juventut an, a la mia cultura, dedicada, designants-te ser digne dexeble de llur gloriós magisteri: Mestre Johan de Gersano, e mestre Anthoni Cexal, e mestre Jaucme de Noviano, qui, si axí tost no't fossen defallits, hagueren la tua intelligència pus clarificada, car en aquells dies de l'adolescència tua no és estada en lo món condició juvenil en mestres (per) prosperada no menys per virtuts que per sciència conquerir, car llur font plena era, e suficient a gran desig omplir, ne ha restat sinó obrir los ulls a la lum preparada. (f. 173r)

Malla confirma, doncs, allò que tots sospitàvem: el mestratge de Jean Gerson pel que fa al seu títol de Mestre en Teologia, i no només que Malla, com a estudiant a París, pogués haver assistit als seus sermons universitaris, o a les *disputationes* com la que mantingué Gerson amb Jeroni de Praga (KALUZA 1984), o escapolar-se a l'aula d'amagatotis per escoltar la *lectio* del gran Cancellier. Resseguir les petjades de Gerson a l'obra de Malla serà l'objecte d'un altre article, però diré ja que el MPR deu més a l'ensenyament de Gerson que no pensàvem, potser perquè sovint busquem més l'arbre de la cita textual que no el bosc de la influència ideològica, teològica i formal. El text confirma també que estudià Arts a París amb un dels humanistes francesos del cercle de Clamanges, Montreuil, Pietramala i el mateix Gerson: Jacques de Nouvion (1372?-1411), que, a més a més, fou secretari del duc d'Orléans per a afers eclesiàstics (COVILLE 1935 i ORNATO 1969). Nouvion era Mestre en Arts des del 1392 i començà la seua carrera docent l'any següent, cosa que encaixa amb les dues hipòtesis

sobre la data en què Malla pogué haver iniciat els seus estudis a París, 1394 o 1398.

Coneixíem l'estreta relació entre Felip de Malla i Antoni Caixal perquè a Constança formen un tàndem en què Caixal porta la veu cantant, i Malla el segueix fins a la mort, l'abril del 1417, una mort que deixa Malla sol per a l'elecció papal i també a l'hora d'afrontar les ires règies del Magnànim (PERARNAU 1978: 68-74). Sabíem que al seu testament havia deixat diners per a misses en memòria de Caixal (MADURELL 1963-1964: 538), però no que aquest hagués estat el seu mestre i mentor («al qual est tan tengut ja de ta infantea», f. 367r). Aquesta dada costa una mica d'encaixar en el currículum de Malla, entre altres coses perquè la informació que tenim del general dels mercedaris anterior al seu nomenament el 1405 és ben escassa i, altra vegada, gens fiable. Se li atribueix el grau de doctor en cascun dret i l'ensenyament d'aquestes disciplines a Lleida i Osca, però aquest títol no apareix enlloc a la documentació. El que sabem és que estudià a París i que hi obtingué els títols de Mestre en Arts i *Baccalarius formatus* en Teologia (el pas previ al mestratge, després d'haver passat per la docència en Bíblia i Sentències), que ho era ja el 1402 i que encara ho era el 1406. Des del 1402 és definidor de l'orde a França i, poc més tard, provincial i, el 1405, prior del convent de Barcelona i general de l'orde, càrrecs que mantindria fins la mort (GOÑI 1962: 312). El dubte és: fou Antoni Caixal mestre en arts de Felip de Malla, juntament amb Jacques de Nouvion, o Malla assistí a les *lectiones* com a Batxiller en Bíblia i Sentències de Caixal durant la seua etapa d'oient al mateix temps que preparava el mestratge en Arts? De moment no podem anar més enllà, però ara entenem millor l'estreta relació que mantingueren a Constança, que ja semblava de mestre i deixeble i que ara sabem que ho fou.

Pel que fa a la datació de l'obra, Riquer assenyala, amb les dades de què disposava i referint-se al primer llibre, el període entre 1419 i 1424, per l'esment al sermó sobre la passió pronunciat la Pasqua del 1419 davant el Magnànim, i perquè s'intitula ardiaca del Penedès, càrrec que mantingué, si més no, fins el 1424 (RIQUER 1985: 268). Perarnau parteix de la premissa que Malla hauria redactat primer el segon llibre del *Memorial* en les mateixes dates que proposa Riquer i que, posteriorment, hauria redactat el primer reaprofitant els dos primers capítols

(on apareixeria la referència al sermó del 1419 i la seua condició d'ardiaca del Penedès), entre el 1423 i alguna data imprecisa més enllà dels terratrèmols del 1427-1428 a Catalunya, als quals sembla fer-se referència al primer llibre (BALASCH 1981-1986: I, 274 i III, 173). Recolza, a més, la seua hipòtesi en les remissions al segon llibre que apareixen al primer, una respecte de Judes (BALASCH 1981-1986: I, 171) i l'altra respecte de les negacions de sant Pere (BALASCH 1981-1986: I, 175; vegeu PERARNAU 1978: 109 n. 8 i 121-123). El cas és, però, que si Malla ja tenia elaborat el pla del segon llibre, encara que fos tan esquemàtic, com que seria un diàleg entre Malla i Teologia i cada capítol tractaria un episodi de la Passió, no costava gens de fer-hi les remissions, perquè són ben poc concretes.

El segon llibre del MPR ens proporciona informació suficient per perfilar una mica més la datació. Per començar, al segon també hi ha remissions al primer. Al capítol desè, sobre el sopar del dijous sant, trobem, a propòsit d'una citació de l'epístola de sant Pau als Hebreus sobre la purificació mitjançant la sang, que Malla diu: «e no obstant que de açò sia feta alguna menció en lo primer libre, emperò, per major clarificació, no't serà ésser enugós lo meu dir, ne lo teu hojr» (f. 131v). Al primer llibre, el passatge corresponent és al capítol dissetè (BALASCH 1981-1986: III, 140). Aquesta remissió no es podria haver fet sense que estigués escrit el primer llibre, perquè el contingut del capítol d'aquest llibre, com es veu pel seu títol, és massa general: «Tractant de la disputa d'alguns pares antichs sobre la mort e passió de Jhesús per salut de natura humana». Hi ha bastants més remissions del segon llibre al primer que a l'inrevés, però no m'estendré, si no és per assenyalar que a les remissions del primer llibre al segon es parla en futur («serà mils dit quan sancta Theologia farà son rahonament», BALASCH 1981-1986: I, 175), mentre que a les remissions de la segona part a la primera es parla en passat, com a la citació anterior del capítol desè, o a aquesta altra del capítol dotzè:

Ítem, segons que en lo primer libre és estat deduhit, jatsia l'ome injustament fos detengut en captivitat, tant com tocava al dimoni tenent ço en què dret no havia, emperò tant com tocava a sí matex e a son peccat bé merexia [...]. (f. 183r)

Amb aquestes dades podem concloure que el segon llibre s'escribí a continuació del primer. Podem concloure també que els capítols que manquen al segon llibre (que, com diré a continuació, no són només l'u i el dos, sinó que també hi manquen el quatre i el cinc) s'hi van escriure, però s'han perdut per algun accident de la transmissió manuscrita que es degué produir en el manuscrit que va servir de base a l'actual manuscrit 154 de l'arxiu de la Catedral de València. Sabem que els dos manuscrits de la mà de Felip de Malla foren preparats per a la seua difusió pel germà, Pere de Malla, que actuà com a marmessor al testament:

quam etiam in aliis missionibus et expensis per vos, ratione executionis ipsius manumissorie neccesarie factis, demptis centum quinquaginta octo libras, penes vos dictum Petrum de Medalia restantibus, quas *convertere habetis in fieri translatare et mittere seu ponere in bona forma, duos libros compositos et ordinatos per dictum deffunctorum dum in humanis agebat*, prout in compotis per vos coram nobis productis lacius vidimus contineri. (MADURELL 1963-64: 609; la cursiva és meua)

Si es tracta del MPR, i al segon llibre ja mancaven els quatre capítols absents del manuscrit de València, res de més senzill que renumerar els capítols i apanyar una mica l'inici. No és una dada positiva en favor d'això que Malla hagués completat els dos llibres abans de la seua mort, però em sembla una hipòtesi força versemblant.

Si la hipòtesi de datació del primer llibre de Perarnau em sembla bastant probable, crec que cal modificar la datació del segon, ja que s'escriu després del seu viatge a Roma el 1422-1423 (PERARNAU 1978: 76), com podem deduir dels esments al dit viatge.¹² A més, tenim una referència al segon llibre a la seua activitat pública més política:

12. Una sobre el drap de la Verònica, «e que aquesta negra color se mostra en la Verònica, la qual tu has vista en Roma, e que segons aquesta lo ha volgut pertraure en cabells e en barba tot antich pintor» (f. 34v), i altra sobre l'arc triomfal de Titus, «Aquests ·xii· legions de àngels signifiquen les legions dels cavallers de Titus e de Vespèsia emperador de Roma, los quals segons dit és estat, vengueren per vengar la mort de Jesús e per llur victòria obtengueren arch triumphal en Roma, lo qual encara huy està en peu, segons tu has vist en la dita ciutat» (f. 217r).

Mas ara de aquesta matèria no vull ab tu pus longament parlar, car, axí com aquella persona la qual és cuytosa e mira tots temps davant si per venir a la fi, tot lo passat lexat detràs la spatla, no se atura la hora que és causada, ne respon a tots com és saludada, o interrogada, ne soplex als seus menors desigs per lo major desig de complir ço qui resta, lo qual lo té en basqua, axí yo, considerant lo gran camí qui-m resta, e vehent que tu est sovén occupat, ne-m pots hoir segons que yo volria e ton desig seria, no-m vull tant aturar en venir tro al fons de totes les coses que (a) la conclusió no pogués aconseguir, car tants affers te torben que si no les vesprades no puch ab tu reposadament departir, e aquelles no totes, ne encara les més, per què cové mes narracions ésser pus abreujades, si bé sé que per tu són assats desigades, mas tu no est tan solament de tu, axí com no són de si matex los hòmens qui viuen en les terres poblades, car no poden ne-n deuen ésser car, no obstant que cascú dega pus a ssi que a la pàtria speritualment, car caritat comença a si matex, e més deu ésser amada la virtut per a si que per altre, emperò, en lo temporal més deu cascun a la pàtria que a ssi, *plus enim debere patrie quam vite non solum catholici sum [sed?] etiam gentiles philosophi predicaverunt*, e qui si matex no dóna als altres, o no ret, pus pròpiament parlant, és injuriós al publich al qual deu si matex, majorment en cas de necessitat: si Jesús, qui res no devia, per lo comú s'és donat, bé-s deu retre cascun, pus per açò fer és estat creat, e comprat.

Sabem que, des de l'ambaixada al rei en nom del principat del 1422-1423, passant pel seu període com a diputat pel braç eclesiàstic de la Generalitat de Catalunya entre 1425 i 1428 i encara fins al 1430, Malla estigué ben aqueferat en treballs per «la pàtria» (PERARNAU 1978: 76-80). Ens movem, doncs, en un marc temporal que costa de precisar, i encara més si el mateix Malla ens pot induir a error. A la cita del f. 173r, reproduïda més amunt, sembla que faça referència a la mort dels seus estimats mestres, «si axí tost no't fossen defallits», una cita posterior aclareix que els morts només són Caixal i Nouvion, i que «lo terç», Gerson, és «encara vivent» (ACV 154, f. 366v). Això ens situa, com a data límit, a l'estiu del 1429 en què morí el canceller. A més, una referència a la necessitat d'acabar amb les restes del cisma encara pervivents ens aporta una nova dada problemàtica:

E sabs bé certes bé·m dol com axí vol pertir, e pervenir a total naufragi, aquell qui dóna causa que molts cristians no sien consolats de la pau de la església lo qual en temps passat, e dins mon cor é·stimat, e preat, com home excellent, singular e egregi, e dotat [344v] de grans dons de gràcia, e de natura, certes bé·m dol com no·s met dins la barqua de la romana e cathòlica església per què la mort no·l tròpia defora. (f. 344r-v)

Si parla de Benet XIII, ens situem abans del maig de 1423, quan mor Pere de Luna. Si és el seu successor, Gil Sánchez Muñoz, renuncia el juliol del 1429. L'elogi sembla més adient per l'ancianíssim Benet XIII, però Benet XIV ja estava a prop dels 60 anys, també. El problema és que, ja de bell començament, el segon llibre del MPR esmenta l'estada del seu autor a Roma, on encara hi era el gener de 1423, i Benet XIII mor quatre mesos més tard. Sembla massa poc temps (i, segons Malla, encara només hi dedicava les tardes, i no totes!) per redactar la segona part que, en la seua versió completa, devia ultrapassar els quatre-cents folis. Jo m'inclinaria per creure que l'elogi va adreçat a Gil Sánchez Muñoz, a qui durant la primera meitat del 1429 el rei Alfons tractava de convèncer que es reintegrés a l'Església Catòlica, però he de dir que la qüestió resta sense escatir.

3. EL SEGON LLIBRE DEL *MEMORIAL DEL PECADOR REMUT*

Començaré per indicar que la descripció del còdex feta per Perarnau continua essent vàlida (1978: 100-102), cosa que ens estalviarà de fer-ne una de nova, només amb un parell o tres de precisions. La primera, els fulls en blanc porten la filigrana d'una mà enguantada amb estrella de cinc puntes a l'extrem d'un pal que surt del dit cor, tan extremament corrent a la segona meitat del segle xv que no permet d'establir més precisions cronològiques. La segona, en la reenquadració del manuscrit (segle xviii?) es va tallar una mica del marge extern dels fulls, i això, en algun cas (f. 26r), afecta algunes lletres, poques, de les anotacions marginals, però no impedeix reconstruir el text mancat. La tercera és que, benauradament, el manuscrit ha estat

restaurat en els fulls que Perarnau assenyalava com a més deteriorats per la corrosió de la tinta emprada. Només en tres d'ells (fs. 156-158) hi ha hagut una pèrdua, mínima, de text.

Pel que fa al contingut, i com es deduïa ja de la descripció de Perarnau, el llibre estava format per vint-i-nou capítols, començant amb el capítol tercer (hi manquen el primer i el segon), i continuant amb el sisè (hi manquen el quart i el cinquè) i els següents, ja sense llacunes, fins al capítol trenta-tresè i darrer. La simbologia numèrica és òbvia: els anys de la vida de Jesucrist. Les mancances no ho són per pèrdua de quaderns, si més no les dels capítols quart i cinquè: s'han deixat en blanc els fulls 58v-60v, que completen el darrer dels quaderns del capítol tercer, i el capítol sisè recomença en el primer full del quadern següent, una pràctica que no se segueix en cap altre final de capítol. Tot fa sospitar, doncs, que els capítols quart i cinquè ja mancaven en el manuscrit que va servir de base per a la còpia que ens ha pervingut. Una còpia de baixa qualitat, d'altra banda, potser per les dificultats de lectura del manuscrit de base, o pel seu deteriorament, ja que el copista, a més de nombrosíssims trabucaments de lletres i salts d'igual a igual que de vegades fan dificultosa la comprensió del text —del tipus *euchus* en lloc de *enclins*, en aquest cas fàcilment reconstruïble (f. 177r)—, deixa algunes paraules en blanc, potser per incomprensió del copista (com assenyalava PERARNAU 1978: 101), sobretot en la segona meitat del manuscrit, encara que algunes, com la primera vegada que ocorre, al f. 212v, podien haver estat restituïdes fàcilment: «com anyell davant lo [*blanc*] e com ovella menada a occisió». Fa la impressió, doncs, que el manuscrit que va servir de base per a la còpia ja era problemàtic: potser molt usat i desenquadernat, la qual cosa hauria facilitat la pèrdua dels capítols 1, 2, 4 i 5. Crec, doncs, que és probable que la pèrdua de capítols es degués a un accident en la transmissió manuscrita, com ja he explicat.

Sobre la propietat i l'ús del manuscrit conservat del segon llibre en tenim constància documental. A l'Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca, a València, es conserva el testament de Guillem Serra, canonge de la Seu des del 1458, mort el 4 d'abril de 1489, i que conté una disposició on deixa a la Seu quatre volums del *Cristià* que havia prestat a mestre Conill (Jaume Conill, el vicari general a València de

Roderic de Borja) i a Jaume Aguilaniu (GUIA 2003, part VI). Però quan el marmessor rep els llibres, mestre Conill li retorna, a més, el *Memorial del pecador remut*:

[...] los quals llibres lo dit hereu ha cobrats, e encara, ultra los dits llibres mensionats en lo dit testament, ha cobrats del dit reverent mestre Conill un altre llibre que tenia. Lo qual lo dit mestre Conill ha manifestat que li havia enprestado lo dit defunt, apellat lo pecador remut aliter obra de mestre Felip de Malla. [...] Item del altre llibre apellat lo peccador remut aliter la obra de mestre Felip de Malla, de forma de full, scrit en paper ab cubertes de posts cubertes de alluda vermella, ab dos gaffets, lo qual comença de letra vermella capitol terç narratiu de la istoria de la entrada de Jhesus en la ciutat de Jerusalem. E finix trobim tot sol tancat dins mon estudi ple de pensament e admiracio. (GUIA 2003, part VI)

La descripció del manuscrit permet que identifiquem aquest exemplar amb el que conservem a l'Arxiu de la Catedral de València, amb el mateix començament mancat i explícit, i que entrevegem una mica la seua recepció: la biblioteca de Guillem Serra està formada, sobretot, per llibres jurídics, Eiximenis, algun Ciceró i el *Memorial*, i és interessant que la data d'aquesta notícia se situe entre la primera i la segona impressió del primer llibre. El que sobta una mica és que, si el manuscrit és el mateix, l'actual no conserve cap referència a Malla i la seua obra excepte la indicació al lloc «Lo peccador remunerat». La indicació de títol i autor eren a l'enquadració, o bé la identificació era, diguem-ho així, una tradició oral? Potser el mateix Guillem Serra posseïa el manuscrit malmès i se'n féu una altra còpia? En tot cas, el que en sabem gràcies a la marmessoria de les darreres voluntats del canonge valencià és més del que sabem d'altres manuscrits.

Pel que fa al contingut, el segon llibre és l'exègesi literal i moral dels textos evangèlics sobre la passió i mort de Jesucrist («Ara, fill, avertex a la mia en part literal e en part moral exposició», (f. 12r), començant, en el seu estat actual, pel diumenge de rams, sota la disfressa al·legòrica d'un diàleg entre Teologia i Malla en què Teologia exerceix de mestressa i porta la iniciativa de l'ensenyament, i Malla reserva per a la seua veu narrativa el paper de deixeble. L'inici conservat sembla

pressuposar, als capítols u i dos, avui perduts, la presència de la Sibilla amb qui dialoga al primer llibre, o en tot cas la d'un altre personatge femení que ja no reapareix durant la resta del segon llibre conservat («Laddonchs *ella*, explicades les coses dessus dites per la cathòlica e fel maestressa mia, sacra Theologia, [...], tramès lo meu impacient desig a la liberal e magnifica condició de la dita sapientíssima regina [això és, Teologia] per impetrar de la sua aflluència ulterior irradiació.» f. 1r).

La veu autorial de Malla —a través de Teologia i, quan la utilitza, en primera persona— és la d'un escriptor orgullós de la seua formació i del seu saber, i conscient del valor del treball que realitza. Malla fa un treball d'exegesi que intenta anar més enllà de les fonts, conscient que la interpretació del text bíblic permet, i fins i tot demana, trobar nous sentits i nous camins per explicar els significats que hi són presents, en un exercici hermenèutic en constant progressió, perquè és, per definició, inesgotable (DAHAN 2001).

Perarnau (1978: 44-45) ja havia assenyalat aquesta centralitat de la pàgina sagrada al primer llibre i el que coneixia del segon, però, al meu parer, extrema en excés el contrast amb la teologia de Gerson. Resumit pel mateix Perarnau, el fons de la qüestió seria que «la teologia parisenca de Felip de Malla coincideix en el tronc amb la de Jean Gerson, en el sentit que és bàsicament teologia especulativa o escolàstica; però tant com la d'aquest s'inclina cap a la mística i l'espiritualitat, la del català es decanta cap a la racionalitat i la valoració de les aportacions extracristianes» (PERARNAU 1978: 55-56). Observem que, en el resum, ha desaparegut la Bíblia com a centre de l'experiència teològica malliana, que ha passat a Aristòtil (potser portat per la utilització intensiva i extensa de les *Ètiques* al primer llibre i, en menor mesura, al segon) i els clàssics, i que s'hi parla de la teologia escolàstica com si aquesta no tingués un mig i unes vores. I tant Gerson com Malla són a les vores. Sobre la tirada de Gerson i Malla cap a la mística parlaré més avant, en referir-me al concepte de contemplació en Malla. Pel que fa a la funció teològica del comentari bíblic, o exegesi, és cert que costa de trobar en Gerson alguna referència al tema, si no és per criticar la «mala» exegesi perquè no va més enllà, perquè no té una finalitat. I també costa de trobar el treball exegètic de Gerson més enllà dels

sermons. Però això s'explica perquè l'intel·lectual Gerson és un intel·lectual, diguem-ho així, *engagé*: com a canceller, és l'àrbitre de les disputes teològiques del seu temps, i tothom li consulta alguna cosa. La majoria dels seus escrits són motivats per esdeveniments escolars, eclesials, dogmàtics o espirituals, i la brevetat és una de les característiques fonamentals per poder atendre totes les demandes, o si més no totes les que creu que està obligat, d'una manera o altra, a atendre. Malla no té aquesta pressió i es pot permetre el luxe de madurar una sola obra durant més d'una dècada. Una sola obra, això sí, extensíssima. Courtenay ha estudiat l'evolució de l'exegesi bíblica a les universitats medievals des del segle XIII fins a principi del XV, i les seues conclusions són d'aplicació al nostre cas: durant el tercer quart del segle XIV hi ha una renovació i una embranzida dels estudis exegetics protagonitzades majoritàriament per teòlegs seculars i liderades des de París i les universitats germàniques, especialment Viena (assenyalem només el treball exegetic de Pierre d'Ailly, mestre de Jean Gerson), davant de l'anterior florida de final del XIII i principi del XIV, liderada pels teòlegs dels ordres mendicants (Nicolau de Lyra, per exemple). A més, la característica fonamental d'aquesta nova exegesi secular és que «the commentaries produced were of monumental scope, ranging from hundreds to thousands of folios on a single work. Far more than exegesis in the service of theology, or learning in the service of exegesis, these commentaries became windows on the world as their authors saw it, on nature and the society of the age that produced them» (COURTENAY 1985: 187). La descripció encaixa perfectament amb el MPR.

Ara que sabem que el canceller fou el seu mestre en Teologia, crec que hem de ser més subtils a l'hora de caracteritzar tant la teologia de Malla com la de Gerson. La vocació bíblica de Malla és una conseqüència directa dels seus anys parisencs, que a final del XIV i principi del XV es distingia clarament, i polèmicament, de la d'altres universitats com ara Oxford, on els ja escleròtics mètodes i recursos de la teologia escolàstica hi eren preponderants. A casa nostra tenim una pedra de toc que, crec, més enllà de les diferències d'edat i caràcter, apunta a una diferència clau en l'ensenyament de la teologia: Eiximènis. Si comparem l'obra de Malla amb la del franciscà, el contrast ens

portarà a les explicacions necessàries: l'objectiu d'Eiximenis no és un treball exegetíc, sinó enciclopèdic. Per a Eiximenis en *Lo Crestià* la citació bíblica no és el punt de partida de la reflexió, sinó una autoritat més, per bé que certament la més autoritzada.

Malla se situa, doncs, en els marges de l'escolàstica. No n'utilitza els gèneres típics, com ara les *summae* com a compilacions de *quaestiones* escolàstiques (un gènere diferent de la *quaestio* exegetica que veurem a continuació), de les quals una versió vulgaritzada és la del mateix Eiximenis (*Lo Crestià* és una *summa*), amb les *quaestiones* dissimulades darrere els «com», «què», «qui» i «qual» que encapçalen els títols dels seus capítols. Tampoc no fa comentaris a les *Sentències* del Llobard.

Aquest caràcter exegetíc de l'obra de Malla se'ns ha escapat fins ara per dues raons fonamentals: la primera, perquè fins ara els estudis de l'exegesi bíblica posterior a la seua florida als segles XII i XIII havien estat escassos. Els havia portat un relat de la progressió intel·lectual medieval que gairebé arraconà aquesta mena d'obres en un moment previ a l'aparició de les universitats, les quals portarien a una sistematització de la ciència teològica a través de la tasca de Pere Abelard, les *Sentències* de Pere Llobard i la *Summa* de l'Aquinat, que es perceben com la clau de volta d'un edifici intel·lectual les continuacions del qual ja en són corrupció, si les segueixen (la mala fama de l'escolàstica) o només són interessants si se'n separen (la mística, l'evolució de la filosofia natural i els assalts al dogma per part dels reformadors). I, com a conseqüència d'aquesta, la segona: coneixíem ben poc la macroestructura (la forma genèrica) i la microestructura d'aquesta mena d'obres, escrites en llatí i sense gaires edicions modernes. Beryl Smalley i Henri de Lubac intentaren reparar la llacuna, però no ha estat fins a Gilbert Dahan que hem disposat d'una obra que ens permet entendre què és, com funciona i com evoluciona l'exegesi bíblica.¹³

Una altra de les raons per les quals gairebé mai no hem parlat de

13. De Beryl Smalley només esmentaré ací, per la evident relació amb la utilització dels clàssics a Malla, el seu *English Friars and Antiquity in the Early Fourteenth Century* (SMALLEY 1960) i el clàssic *The Study of the Bible in the Middle Ages* (SMALLEY 1952). D'Henri de Lubac, el també clàssic *Exegèse médiévale* (LUBAC 1959), en gran mesura ultrapassat ja pels estudis de Gilbert Dahan (1999a i 2009).

l'exegesi al MPR és l'estreta relació que aquesta té amb la predicació, especialment amb la predicació universitària, cosa que ha fet que moltes vegades despatxem com un recurs de la predicació el que en realitat rau al seu nucli fundacional: la difusió i l'exposició de la sagrada escriptura. Ho palesen els sermons universitaris del segle XIII (Bonaventura, sense anar més lluny, vegeu DAHAN 1999a: 156-159 i DAHAN 2009: 208-209) i les *artes praedicandi* que, en la majoria de casos, es poden caracteritzar com un mètode de treball per esgotar les possibilitats d'interpretació del tema, sempre un verset de l'escriptura (DAHAN 2009: 68-70 i 302-303). Això és, les *artes praedicandi* són petits manuals d'exegesi bíblica. La predicació universitària funciona com a model de cadascun dels capítols del MPR, un sermó universitari *in extenso*. Les remissions a sermons (dos desconeguts fins ara) del mateix Malla en tres ocasions ho confirmen i fan lamentar que no conservem la predicació malliana posterior al concili de Constança.¹⁴

O sí que la conservem, d'alguna manera? Com sabem, el primer llibre del MPR és el desenvolupament d'un sermó, justament el que hem citat a la nota anterior, la qual cosa fa que les microestructures exegetiques puguen passar desapercibudes com una més de les fórmules per a la predicació; però, a més, al segon llibre Malla remet a tres sermons seus, dos dels quals eren fins ara desconeguts: un sobre la nativitat, «segons que en lo sermó qui comença *sicut lux aurore* lo qual tu, per instrucció e doctrina donada per mi, as a la or de la sua

14. Recordem que només conservem un manuscrit de sermons de Malla, el 466 de la Biblioteca de Catalunya (vegeu la descripció del manuscrit i el seu contingut a PUJOL 1996: 234-239). Els sermons datats són anteriors a Constança (d'entre el 1408 i el 1414) i entre els no datats, per exemple el sermó de la passió que porta el número 2 a la descripció de Pujol, s'hi fa alguna referència al Cisma. L'únic sermó conegut que cita Malla al segon llibre és, justament, un que no apareix al ms. 466 de la BC: el sermó sobre la Immaculada que porta per tema *Mulierem fortem quis inveniet*, el núm. 30 del catàleg d'obres establert per Perarnau (1978: 92-93). Potser fou un volum de sermons preparat pel mateix Malla per ser difós al concili, que es convertí en una mena de fira de les vanitats intel·lectuals de la teologia de principi de segle xv. Potser fou allà on Clamanges regalà un exemplar d'una part de les seues epístoles, en agraïment per la carta de recomanació al rei d'Anglaterra, esmentada més amunt. Sobre el volum de sermons «fets denant lo papa» que posseïa Malla, dubte que fossen seus. El més segur és que es tractés d'una de les compilacions de sermons pronunciats al Concili que circularien a posteriori, alguna de les quals inclou els tres sermons que sabem del cert que hi predicà. Però hi ha altres manuscrits de sermons al seu inventari sense identificació.

nativitat dictat, e après pronunciat» (f. 36v); l'altre, ja conegut (vegeu nota 14), sobre la concepció de la verge Maria, «segons que de açò per instrucció mia as tu largament parlat en hun sermó de la concepció de la verge Maria lo tema del qual és *mulierem fortem quis inveniet*» (f. 69r-v) i, finalment, un altre sobre la passió, «en un teu sermó *de dominica in passione domini* qui comença *tulerunt lapides*, me supliquist que te n'informàs e aquí ten fiu pus largua menció» (f. 90v).

Assenyalarem algunes d'aquestes microestructures en el primer llibre, però és al segon on el desenvolupament exegetíc pren volada, en primer lloc perquè l'embolcall al·legòric és més feble, reduït al diàleg entre Teologia i Malla, i en segon lloc, el més important potser, perquè qui parla és Teologia, que dins la concepció malliana consisteix bàsicament en l'explanació de la santa Escriptura. Aquest passatge de la primera part, que, complet, és una *laudatio* com les que solien inclure els *principii* amb què els batxillers bíblics començaven els seus cursos, ens ha passat desapercebut:

Ací puix yo piadosament contemplar e creure que la Verge Maria en totes les sues tribulacions recorria per remey al estudi e meditació de la sancta Scriptura, la qual, segons diu sen Pau, dóna consolació e conserva sperança, e no permet caure en desperació. Car dels pus grans remeys que poden trobar cor contristat e ànima tribullada, e per aspres fortunes nit e jorn turmentada, són legir e estudiar en la sancta Scriptura, car aquell qui la ou no serà confús per alguna tribullació (*Eccli*, xxiiii^o); e per tal l'estudi de aquella és meritori de vida eternal (*Eccli*, xxiiii^o): «*Qui elucidant me vitam eternam habebunt*», segons és stat dessús allegat en lo pròlech, part los altres innumerables béns que en si aporta, car ella és aquella sapiència de la qual diu lo Savi que tots béns li són venguts ab ella, e innumerable honestat per les sues mans (*Sapientie*, vii^o). Crech yo que en aquest seu profunde estudi la sua ànima, ab Déu per caritat unida, s'eleva en meditacions e intel·leccions altíssimes, deutíssimes, subtils e glorioses, pervenent a conexença de totes coses passades, presens e esdevenidores, e de totes altres divinals e humanals ha ànima humana no unida ab la divinitat en unitat de supòsit comunicables, encara que fossen axí amaguades com aquelles de les quals diu sent Pau que home no les pot *per lingua* splicar. (BALASCH 1981-1986: I, 239; la negreta és meua)

Si anem a buscar la referència al pròleg, trobem el següent: «és despès en algun loable studi e majorment theològich, lo qual, segons diu Jhesús, fill de Sirach, és meritori de vida eternal...». No hi ha dubte: l'estudi teològic, meritori de vida eternal, és l'estudi de la santa Escriptura. Aquesta concepció del treball teològic com a exegesi, que només en un segon grau esdevé teologia especulativa, és pròpia de la teologia anterior a Pere Abelard i està fortament influïda pel Pseudo-Dionisi i el seu divulgador Duns Escot, una de les referències teològiques bàsiques de Malla (DAHAN 1999a: 50-52). I pel moviment de retorn a les fonts teològiques que a París té com a capdavanter Jean Gerson (HOBBINS 2009: 31-40).¹⁵ Això traduït a l'economia del segon llibre del MPR dóna com a resultat que, quan parla Teologia, fa exegesi («Ara vull retornar a declaració de alguns misteris per mi explicats per informació e instrucció tua continuant lo estil començat lo qual és de la veritat e de la istòria traure alguna moral utilitat», f. 83r-v).

Comprovarem que aquesta declaració que fa Teologia s'ajusta, si més no, al segon llibre del MPR, identificant les microestructures que, segons Dahan (1999a: 122-141), de qui he extret la classificació i les definicions, caracteritzen l'exegesi bíblica. Aquestes són: glossa, *nota*, *quaestio*, *distinctio*, encadenament de versets i acumulació d'exegesis.

La glossa és l'estructura més elemental de l'exegesi i en la seua forma més simple és un mot del text bíblic seguit d'un sinònim. En les formes més desenvolupades pot ésser un lema bíblic (una frase, una oració o un verset) seguit d'una explicació d'una o més frases. Aquesta forma exegètica que en origen no és estrictament bíblica, sinó comuna als comentaris de textos en general, és la més difosa i acaba generant instruments intel·lectuals que recullen diverses glosses i les propaguen, fonamentalment la *glossa ordinaria*. La glossa pertany tant al terreny de l'exegesi literal com al de l'exegesi espiritual:

15. És colpidor contrastar els llistats de lectures recomanades per Gerson (HOBBINS 2009: 32-33 i 35-36) i la biblioteca de Malla (MADURELL 1963-1964: 557-562): els únics que s'allunyen del canon gersonià d'entre els llibres de Malla són Sèneca, Ciceró, Sallustí, el Dant i el *Roman de la Rose!* (per a la posició de Gerson sobre aquest darrer, vegeu HICKS 1977).

a) Glosses lexicogràfiques: sovint etimològiques i per tant pertanyents a l'exegesi literal, permeten el passatge al sentit espiritual. Exemples: «e passà per una vila dels sacerdots apellada Betsaget, lo qual nom significa en abraich tant quant en llatí 'casa de boca'» (f. 3v); «de Benatia [*sic*], la qual segons la sua interpretació inporta tant com casa de obediència, vench a Betfaget, qui significa vera confessió, per anar en Jerusalem, qui vol tant dir com pascifica o vesió de pau» (f. 4v). Un exemple del primer llibre: «Aquí és stat Elam, *qui interpretatur "superliminare"* e significa lo superbiós. Aquí Mosoch, *qui interpretatur capiens*, qui significa tots los usurpadors de ço que no és lur ni los pertany. Aquí Tabual, *qui interpretatur "ductus ad luctum"*, qui significa tots los qui ploren en la misèria infernal. Aquí Ydumea, qui és interpretada sanguínea, e significa los scampadors de sanch postposat tot orde de justícia.» (BALASCH 1981-1986: I, 261-262).

b) Glosses històriques o arqueològiques: identifica un personatge, un lloc, una institució, etc. Exemples: sovint a continuació d'una glossa etimològica, «e passà per una vila dels sacerdots apellada Betsaget, lo qual nom significa en abraich tant quant en llatí 'casa de boca', car en aquella tenien los dits sacerdots llurs bestiar e les altres coses de llurs dècimes dedicades a llur provisió e de llur família.» (f. 3v).

c) Glosses «literàries», consistents en la identificació d'una figura retòrica. No estranyarà que aquestes apareguen al primer llibre, pel seu caràcter «artístic», més que no al segon. Exemples: «lo qual Symeon me profetizà com dix que per coltell la mia ànima seria travesada, no per un coltell material, mas per coltell methafòric de dolor molt amara.» (BALASCH 1981-1986: I, 122). «Sebollit en lo seu sant sepulcre en lo qual starà III dies e III nits, comtant dia e nit segons una figura appellada synòdeche, en la qual la part se pren per lo tot...» (BALASCH 1981-1986: I, 273).

d) Glosses teològiques o filosòfiques. Exemple: «En ço que dix Jesús: "desligat, e amenau-los a mi" fon significat que per la gràcia per ell donada als dits dexebles, e als altres preveres qui succeheren a ells, los hòmens del món ligats per lo dimoni serien desligats e absolts de llurs peccats per la virtut de la confessió; "e amenau a Jesús", ço és, a la obediència de la sua ley santa, per la observància de la qual vendrien a salvació» (f. 8v); «e per ço és escrit que del cel ve la força (I *Macha-*

beorum). Ací ha loch la regla de Aristòtil *I Posteriorum* “*propter unumquodque tale est illud magis*”: “aqueu per lo qual ha alguna qualitat o virtut o força, la ha en si major”» (BALASCH 1981-1986: I, 148).

e) Glosses al·legòriques: esp. tipològiques. Exemples: «la somera significa lo poble judàych, e lo pollí lo poble gentill» (f. 6v); «los qui venien ovelles [...] e aquests són figurats per los hòmens de Gabeon qui's feren venir de luny pleverosos e cansats per participar ab los fills de Israel en llur heretat, *vide Josue ·ix^o*» (f. 24r); «e per tal com lo dit Centurió era home gentil de la regió de Ytàlia, no acostumat als càrrecs de la ley de Moysès, és estat figurat per lo dit pollí» (f. 7r). Podeu consultar, a més, l'extens desenvolupament tipològic al capítol 6 del primer llibre, més convencional (BALASCH 1981-1986: I, 260-261).

f) Glosses tropològiques: el desxiframent del sentit moral del text és el més habitual en Malla, normalment sota la forma d'un encadenament de la glossa literal amb el sentit moral, de l'estil de l'exemple següent: «com Jacob significich tant quant supplantador, car cascun se esforça de supplantar, e de enganar son companyó, e son frare, e de ffer algun servey al prelat en lo qual tròpia delit e plaer per avançar-se sobre lo altre confamiliar en renda e en honor» (f. 23v); els dos següents, exclusivament morals: «Segonament expellí del temple los qui venien ovelles per los quals són significats los ypòcrits qui feyen ovelles en la llur inferior condició, e són lops famolencs com pervenen a riquesa o a prelación.» (f. 24r); «Terçament expellí del temple los qui venien les colomes per los quals son significats los simoniatichs qui venen los sacraments de la Ecclesia, e les altres coses sacres» (f. 24v).

g) Glosses anagògiques: tot i que ja l'he citat parcialment, observeu aquest desenvolupament que porta de la glossa etimològica a la moral, per acabar en l'anagògia: «Nota, fill, que Jesús, de Benatia, la qual segons la sua interpretació inporta tant com casa de obediència, vench a Betfaget, qui significa vera confessió, per anar en Jerusalem, qui vol tant dir com pascifica o vesió de pau, car obediència e confessió disponen singularment la ànima per aconseguir en la suprema celestial Jerusalem multitud e habundància de pau e quieta fruició.» (f. 4v-5r).

Si en el cas de la glossa hem de distingir entre el que és pròpiament el mecanisme exegetíc del que és una simple citació d'autoritat de la *glossa ordinaria* i altres, en el cas de la següent microestructura, la

nota, hem de fer una remarca similar, car el terme és utilitzat profusament per cridar l'atenció. Teologia l'utilitza sovint, i no és estrany en un diàleg entre mestressa i deixeble. Un exemple d'aquesta utilització el teniu a l'apartat g) de les gloses, on el que segueix és un encadenament de gloses, i no una *nota*. Amb tot, les *notae* es caracteritzen per introduir una reflexió més ampla en el terreny de la *sententia* o interpretació espiritual, i mantenen un lligam tènue amb el text de partida. Donaré un parell d'exemples d'aquesta microestructura:

Nota, fill, en tota aquesta istòria, eximplis de humilitat e de obediència, e pensa en lo teu redemptor, qui, anant per entrar en tal ciutat, no volch cavalcar sinó en lo pollí e en la somera, qui eren dedicats al comun ús dels pobres, e atorgats a aquells qui primerament los podien ocupar. Veges com se pot lo peccador eregir e a [...] e com és digne de gran repremsió aquell ecclesiàstich al qual no basten palafrens ni cavalls, e qui no és content d'aquells ornar mesuradament [encara?] que en algun cas li sia permès en palafrens, cavalls cavalcar segons lo temps corrent, e lo ús de la terra honestament, ans vol seguir los estils militars sens la sanch escampar, e sens pernoctar a la pluga, e al vent, com la sua cavalleria no sia de aquest món, ne de aquest temps, ne de aquest setgle ambiciosament. (f. 8v)

Observeu com, a partir del verset sobre la somera i el pollí a Mateu, Malla llança una reflexió general sobre la humilitat i la obediència, i sobre el comportament dels eclesiàstics. Un altre exemple, en aquest cas, sobre l'entrada de Jesucrist a Jerusalem:

Nota ací, fill, quant és desplaent a Déu ésser ingrat a la sua visitaçió, e no amprar lo peccador lo temps a ell atorgat per fer penitència de sos peccats, entenent en alguna aflectiva e penal reparació, e com mereix ésser desemparat en la sua tribulació aquell qui tots temps ha Déu menyspreat en la sua gran prosperitat per ingruditut [...] e ha donat repudi a tota via de reconciliació. O benaventurat és aquell qui en lo dia de la sua pau, ço és de la sua terrenal favor, e de la sua dita gran prosperitat, se avisa pensant en lo esdevenidor, e està aparellat a venir a compte ab son creador, qui l'apellara e no sap qual dia, emperò, si no se engerex al dit compte ab presumpció, mas ab suplicació de gran comport e de gran vènia e no fiant de propis mèrits ne de pròpia justificació... (f. 13v)

Aquesta microestructura fou la preferida per l'exegesi monàstica, que troba tant de plaer com Malla a desenvolupar-la fins a l'extrem de fer-la esdevenir autèntics excursos que ocupen bona part del treball exegetic.

La següent microestructura exegetica que exemplificaré és la *quaestio*. Cal distingir, novament, entre l'esquema simple pregunta-resposta i les formes més complexes i sòlidament estructurades pròpies de la teologia especulativa que hem esmentat més amunt. En el MPR ens trobem el primer i no mai les segones.¹⁶ La *quaestio* tracta d'escatir i resoldre una dificultat del text bíblic i, contràriament a la nota, està fermament ancorada al text. Podem distingir tres categories:

a) Quan tracta de resoldre una dificultat objectiva del text:

Tu pories fer qüestió ja los infants qui mamaven e eren en los braços de les llurs nodrices o mares, si cridaven «*Benedictus qui venit*» et ca., car axí appar que sia en lo test del psalmi(r)sta, responch-te (que) del parlar de la somera de Balaam, ne (que) de les pedres les quals lo jorn de la passió se tallaren, e com fos major miracle per fer testimoni a veritat tal com del regne de Jesús, fóra cosa no inpertinent ne desrahonable, e yo veig bé que tu vius en aquesta oppinió, per tant car te appar ésser pus conforma al test de la scriptura de David per Jesús, qui és veritat commemorada, e a mi no desplau la tua devoció. (f. 43r)

b) Quan intenta resoldre una contradicció entre textos escripturaris, bé al si d'un mateix llibre, o bé quan hi ha una oposició entre versets de llibres diferents:

O fill, si tu vols demanar a mi què és que los tres altres evangelistes no fan menció de la somera, mas tan solament del pollí, respondré que la somera significa lo poble judaych, e lo pollí lo poble gentill: per tal fon trobat fora la porta de Jerusalem, car los gentills no vivien ab ley de escriptura, ne seguien lo estil dels juheus, ne curaven de Moysès ni dels altres profetes, e perquè més són venguts dels gentils a la veritat de

16. Destaquem que a la biblioteca de Malla hi havia un exemplar de les *Quaestiones* de Pere Joan Olieu, això és, una recopilació de les *quaestiones* escampades pels seus treballs exegetics. La crítica més recent considera Olieu un dels grans mestres exegetics de final del XIII (DAHAN 1999b).

la fe cathòlica que dels juheus, an callat de la somera sabents que de aquella avia parlat sant Matheu, qui primerament escriví lo seu evangelí e en llenguatge ebraych, e axí ha plagut al Sperit Sant que los evangelistes entre tots, e no pas cascuns, agen dit ço que la esglesia saber era necessari. (f. 6v-7r)

c) Quan evidencia un problema exegetíc per 1) divergència entre dos comentadors, o 2) desacord de l'autor-comentador amb una exegesi anterior. Posaré un exemple de cada cas:

c.1: Afermen los comuns postilladors que dient Jesús «anau en lo castell qui és contra vosaltres», lo contra volia tant dir com davant, axí com si demostrant la ciutat de Jerusalem ab lo dit e ab algun gest de la cara digués: «anau al castell qui us està davant». Emperò lo meu venerable Beda diu que lo contrari se pren a la letra en significació de contradicció, car Jerusalem no solament als prophetes, ans encara als apòstols fon contrari com a segua e enemiga de veritat. (f. 8r)

c.2: Alguns an dit que Jesús qui dues vegades expellí del temple aquests simoníachs e avars, la primera vegada expellí tan solament los venedors per tant car ells són lo principi del mal, e no's trobaria comprador si no precehia venedor; e que l'endemà, ço és lo deluns, expellí e flagellà los compradors e venedors tot ensemps; e que la primera vegada los apellà negociadors, *Johannis ·ii^o*, e la segona ladres, *Marchi ·xi^o*, e apliquen açò a moralitat dients, axí com és veritat, que lo bon prelat deu pus durament rependre los peccadors com retornen al peccat, e açò per la llurs ingratitud, que en la primera vegada. Emperò yo veig que tu no reposes en la oppinió de aquests per tant car sent Matheu, qui explica, ·xxi^o· capitulo, aquest acte fet lo digmenge, ço és la primera vegada, diu expressament que expellí del temple los compradors e los venedors allegant que la casa de oració havien feta espellunca de ladres, d'on appar que los apellava ladres, e lo test de sent Johan, per açò callar, no ho nega. (f. 20v-21r)

La resolució de la *quaestio* és una oportunitat per al lluiement del mestre, i, com veiem al darrer exemple, Malla no se n'està. I no és l'única vegada.

Les tres microestructures que abordarem ara són les *distinctiones*, l'encadenament de versets i l'acumulació d'exegesis que, malgrat els intents per aïllar-los com a formes distintes, sovint es presenten

hibridats els uns amb els altres. Són mecanismes exegetics que, més que intentar dilucidar el sentit últim o la veritat del text bíblic, són utilitzats per destacar la pluralitat de sentits de l'Esriptura i actuen com a dispositius hermenèutics que permeten l'alliberament d'aquests sentits: «la sacra Scriptura és axí fecunda que un test serveix a confirmació de moltes veritats; per tal dix Daniel, a xii capítols, que passarien molts per lo camí d'aquest món qui en moltes maneres entendrien e applicarien la sciència de la sancta Scriptura.» (BALASCH 1981-1986: I, 103).

La *distinctio* és una microestructura en la qual un element *a*, present en un verset, crida altres versets que contenen el mateix element (esquema *ab+ac+ad...*). De vegades, però, un element distint del segon verset genera una concordança amb un tercer verset (esquema *ab+bc+cd...*), i llavors ens trobem amb un encadenament de versets. L'exemple més clar i gairebé paradigmàtic d'aquesta forma simple exegetica, el tenim al primer llibre i ens ajudarà a entendre que els mecanismes exegetics no són exclusius del segon:

O leó del trip de Judà, lo qual has reserat e ubert lo libre de vida, faent camí nou a salvació (*Apocalipsis*, v); leó ferm e fort e constant, del qual, com a prophetitzant, scrivi Salamó que hauria vigor superlativa, e que no's spaorderia per algun objecte occorrent, per molt que fos terrible e àrduu e soberch, e açò per temor vituperosa adversària del dret, mijà de vera e altíssima fortaleza (*Proverbiorum*, xxx); leó just e franch (*Proverbiorum*, xxviii), al qual no pot venir almenys la àncora de la paternal custòdia e tutela; leó redutable als fills de la mar segons pronuncia *Osee propheta*, xi. Aquests són los gigants infernals qui foren inconstants après lo instant de lur creació, car no aturaren en la veritat (*Iohannis*, viii), pares de supèrbia, prínceps de mutabilitat, dels quals dix Job: «jameguen e's planyen sots les aygues» (*Job*, xxvi). Tu est aquell leó del qual diu una glosa sobre aquell test de Moysès (*Deuteronomii*, xxxiii): «Catulus leonis fluat largiter de Basam», que Déu en la sua passió à judicat lo dimoni a [12c] confusió. O leó rey de les gents! Qui serà aquell qui no't dubtarà ni't tembrà (*Geremias*, x), 97 majorment quan rugiras en lo final judici? E ara, com airat contra peccat, la mort e desolació forçaràs, car no cessaràs trossús que hajes tolt la presa al dimoni (*Numeri*, xxiii): «Non accubabit leo donech devoret predam.» O leó coronat de virtut e jubat de vestidura humana! Ara

stas en salt, e speres la hora difinida per lo teu pare e a esvahir la mort e escometre Moab infernal, qui segur cuyda fruir de la possessió de la terra. (BALASCH 1981-1986: I, 131-132)

La tipologia identifica Jesucrist amb el lleó de la tribu de Judà. El terme *lleó* (*a*) de l'Apocalipsi genera una *distinctio* (*ab+ac+ad*) amb Pr 30,30, Pr 28,15 (que en realitat és una contracita: el lleó que brama és el mal príncep, *ergo* el bon príncep, Jesucrist, és el lleó just i franc) i Os 11,10. Des d'aquí tenim un encadenament de versets: el lleó (*a*) espantarà els fills de la mar (*e*) d'Osees, que són interpretats com a gegants (*ef*) inconstants (*fg*) i superbiosos (*fb*), que criden respectivament Jn 8,44 (*fg*, els mentiders com a inconstants) i Jb 26,5 (*fb*, la identificació d'aquest pas amb els gegants és a la Postilla de Nicolau de Lyra). Reprèn la *distinctio* amb Dt 33,22 (reapareix *a*, més un nou element, *i*), però la *glossa ordinaria*, que relaciona aquest passatge amb el judici final i l'anticrist, això és, amb la idea de la temible justícia divina, el porta a Jr 10,7 (*ik*) per finalitzar altra vegada a la *distinctio* amb el lleó de Nm 23,24 (*al*).

Pel que fa a l'acumulació d'exegesis i com aquesta es pot donar mesclada amb altres formes simples, vegeu al primer llibre (BALASCH 1981-1986: I, 265-266) com, sobre l'estructura de dues *quaestiones* (quina fou la raó de la conversió del sant lladre i si les tenebres que cobriren el món li impediren de veure Jesucrist), hi ha tres possibilitats de resposta diferents per a cadascuna i acaba dient: «Açò sia stat mogut per excitar l'escrutini del lector estudiós» (BALASCH 1981-1986: I, 266), i al capítol setè (BALASCH 1981-1986: II, 69-73).

Cada capítol del segon llibre del MPR està organitzat com una macroestructura binària que comença amb la narració i l'explanació literal dels esdeveniments dels evangelis (que inclou les microestructures identificades abans), a la qual segueix un desenvolupament moral o especulatiu (això és, pròpiament teològic), en paraules del mateix Malla:

Ara, fill, avertex a la mia en part literal e en part moral exposició, car yo desig que les presents paraules en la tua ànima vana e pecadora farem, axí com és degut, fort inpressió, car temps és de avisar e de entendre en conversió. (f. 12r)

Ara vull retornar a declaració de alguns misteris per mi explicats per informació e instrucció tua, continuant lo estil començat, lo qual és de la veritat e de la istòria traure alguna moral utilitat. Donchs en via de spiritual document considera si per ventura est temptat de vanitat ufana... (f. 83r-v)

Ací poguera pendre fi lo present capítol segons narració literal, emperò, per la tua major instrucció, no-m vull desexir de la manera acostumada, ans fermaré ací lo peu, e parlaré ab tu ab moralitat e ab speculació, car plena és la present istòria de misteris, e lo rey Jesús, de la sua amor a la vostra humanal natura, en aquests seus actes ha volguda fer singular demostració. (f. 189v)

Aquest darrer desenvolupament pot estar format per un seguit de pregàries (entre les quals alguna en llatí), contemplacions i exhortacions, o per autèntics *tractatuli*, tractadets sobre les matèries més variades dividits en diverses distincions o documents, però sempre lligats a la interpretació de la part narrativa del capítol, entre els quals, per exemple, la bellesa física de Jesucrist (gràcies al qual sabem que Malla escriu després del seu viatge a Roma el 1422, perquè diu haver vist el drap de la Verònica que s'hi conserva), o sobre l'eucaristia, l'oració, la confessió, el sagrament de l'orde o la missa, com ja havia detectat Perarnau. S'ha de dir que el tall, i fins i tot l'ordre, d'ambdues parts de cada capítol no són sempre evidents i és freqüent que Malla salte d'una exegesi moral dels evangelis a un o més desenvolupaments morals, o contemplacions, per tornar a l'exegesi de la *littera* quan el lector ja no s'ho espera.

Intentaré esbrinar ara què vol dir Malla quan parla al llarg dels dos llibres del MPR de «contemplació», amb el benentès que només intentaré una definició i una vinculació amb el pensament teològic de Jean Gerson, i que un estudi molt més aprofundit de la contemplació en Malla haurà de venir més endavant.¹⁷ Malla utilitza el terme profusament, fins el punt que Perarnau (1978: 110) arriba a identificar l'obra com una «contemplació», portat també, això és cert, pel paràgraf final del llibre

17. Sobre aquesta vinculació, Pujol (1993-1994: 283-284 i 295-97) indica alguns paral·lelismes doctrinals entre Gerson i Malla a propòsit de la metàfora nàutica i altres de filosòfics i teològics sobre l'epistemologia medieval fonamentada en Aristòtil i el Pseudo-Dionisi que palesen la relació intel·lectual entre Malla i Gerson.

segon on és definida com «la present visió e contemplativa meditació» (f. 380r). El més important d'aquesta darrera cita són els termes *visió* i *meditació*. El primer fa referència al marc narratiu dels llibres primer i segon, on un afebliment de les capacitats físiques i intel·lectuals (que Malla s'escarrassa per explicar en termes de filosofia natural com una conseqüència de l'estudi excessiu) precedeix l'aparició de les diverses figures històriques i alegòriques que li faran d'interlocutors, especialment la Sibilla al primer llibre i Teologia al segon. El segon terme, *meditació*, remet, com és ben conegut, a obres de devoció de l'estil de les *Meditationes vitae Christi* del pseudo-Bonaventura, però més que d'un gènere teològic, del que parla Malla és de les facultats de l'ànima, via Ricard de Sant Víctor i Gerson (VIAL 2009: 68-73): la *imaginatio*, la *ratio* i la *intellectio*, que, com a vies per a l'adquisició del coneixement, operen respectivament en la *cogitatio*, la *meditatio* i la *contemplatio*, sent la darrera la via per arribar al coneixement suprarracional de Déu. És d'això del que parla Malla quan diu al segon llibre «Sisenament, ha Jesús dolor car mirava e *contemplava com a presents a la sua intelligència* tots los ingrats e desconexents a ell e als seus elets e tots los enemichs de la creu esdevenidors» (f. 202v; la cursiva és meua); val a dir, un coneixement no adquirit a través de la *ratio*, que està subjecta a la temporalitat, sinó per la il·luminació divina naturalment present en l'ànima (VIAL 2009: 81-84).

I què vol dir «contemplativa meditació»? Crec que Malla pretén destacar les dues vies a través de les quals opera el MPR: meditació en la mesura en què hi ha *ratio*, i contemplació en la mesura que l'objectiu és la «sacra amor», el coneixement diví que només es pot adquirir a través de la contemplació afectiva, però que, en la mesura en què s'expressa, demana d'una *ratio*, una «studiosa meditació», per ésser transmesa: «E de la remembrança dels grans beneficis que donats nos havia per pura gràcia sents [*sic*] precedents mèrits, fiu per studiosa meditació una collecció com un feixet hon s'encenés foch de sacra amor.» (BALASCH 1981-1986: I, 123). La collecció, o feixet, són contemplacions, i l'estudiosa meditació, la via per a la comprensió dels no iniciats en la teologia mística.

Malla utilitza també el terme *contemplació* per identificar determinades porcions que narren una mena de visió intel·lectual sovint exhortatòria o deprecativa que, sistemàticament en el cas de Malla,

necessita d'explicació, amb la qual cosa la contemplació des del punt de vista del gènere literari seria, en tot cas, aquest aplec de text i comentari. Un exemple és el segon capítol del primer llibre (BALASCH 1981-1986: I, 111-154), on el terme *contemplació* està reservat per a aquest aplec de què parlàvem. En aquest punt convé que avancem un parell de segles, fins a la mística del segle XVII. Diu De Certeau que *contemplació* i *contemplatiu* designen l'experiència mística, mentre que el terme *mística* designa el llenguatge amb què en parlen els místics de la seua experiència «Es, ante todo, una práctica de la lengua» (De Certeau 2006: 117). El ben cert és que al segle XV només alguns, i Malla no, utilitzen el terme *mística* en relació amb la contemplació, i l'experiència i la pràctica lingüística reben el mateix nom. Malla, quan ha d'especificar, diu «parlà la Creu, e ús en la present contemplació del parlar metaphòric axí com fa la scriptura»; és a dir, el llenguatge de la contemplació és, si s'expressa, el llenguatge «misterial» (un terme car a Malla), metafòric, amb què s'expressa la divinitat a través de la sagrada Escriptura. Però el terme *mística* és conegut: les obres del Pseudo-Dionisi, d'Hug de Balma i de Jean Gerson en parlen. El terme devia semblar estrany a la tradició intel·lectual en vulgar, potser massa tècnic: Eiximenis, quan reaprofitava el *Viae Sion lugent* d'Hug de Balma (més conegut com a *Theologia mystica*) al *Tractat de contemplació* inserit al *Llibre de les dones*, utilitza, com és evident des del títol, el terme *contemplació* (REQUESENS 2007). Tot i que Malla devia conèixer el tractat d'Hug de Balma i possiblement el Pseudo-Dionisi, encara és més probable que l'entrellat de les seues contemplacions estigués marcat per la influència intel·lectual de Jean Gerson, com hem vist.

Gerson no utilitza el terme en les seues obres en vulgar, on parla de *contemplation* (al tractadet *Montaigne de contemplation*, especialment; vegeu GLORIEUX 1966: 16-57); i el terme llatí apareixerà en les seues lliçons sobre el tema del 1402-1403 (el *De mystica theologia speculativa*) i del 1407 (*De mystica theologia practica*; per a aquest i l'anterior, vegeu COMBES 1958). Observem, doncs, un patró també a França que reserva el nom *mística* per a les obres llatines; i *contemplació*, per a les obres en vulgar. Les lliçons de Gerson sobre mística formen part d'un pla de regeneració dels estudis parisencs que Gerson desenvolupa en aquestes dates al qual pertanyen també el *De*

mystica theologia i el tractadet *Contra curiositatem studentium* (GLORIEUX 1962: 224-249). Notem la coincidència amb els moments en què Malla es magistra en Arts a París i en què ja està seguint els estudis en teologia, segons he considerat a la primera part de l'article.

La mística de Gerson és un intent per dotar d'un sentit últim la reflexió teològica dels futurs mestres, ancorant-la en la vida moral i espiritual de l'ànima cristiana, per allunyar-la de la *curiositas*, la pura especulació teològica sense finalitat pràctica. I és en aquest intent de reforma on encaixen Malla, les seues contemplacions i el conjunt del MPR, fins al punt que, potser la millor definició del que Malla fa al seu *magnum opus* ens la dona Gerson a *La Montaigne de contemplation*. Tot i ser un tractat de contemplació per a laics, o precisament perquè ho és, Gerson ha d'explicar per què l'ha d'escriure en vulgar i no en llatí, per què per a «simples gens», qui aprofita per a la vida contemplativa i, on volíem arribar, «De deux manieres de contemplation, l'une en science, l'autre en affection». I diu:

Mais pour satisfaire plus a plain en ceste matiere, je considere que vie contemplative a en soi degrés et parties; desquelles parties l'une est plus subtile, et est celle qui quiert par raisons fondées en vraie foy la nature de Dieu et son estre et aussi de ses oeuvres; et vault ceste contemplation a trouver nouvelles verités ou a les declairer et enseigner, ou a les deffendre contre les aultres et faulsetez des herites et mescreans. Et de ceste maniere de contemplation n'est point mon intention de parler en present, car ella appartient as bons theologiens bien instruis en la sainte escripture, non pas as simples gens. (GLORIEUX 1966: 18)

Fins ací no sembla que la contemplació «plus subtile» siga altra cosa que la tasca que ja porta a terme qualsevol mestre en teologia, però notem que per a Gerson els «bons theologiens» han estat «bien instruis en la sainte escripture». Una mica més avant especifica que:

Selon l'usage qui plus abunde ou commun parler, on dist communement les grans clers theologiens et phylosophes avoir sagesse ou sapience, qui son introduis en premiere partie de contemplacion de laquelle j'ay parlé; et en ceste contemplación semble que les philosophes

mettoient la félicité ou beatitude humaine. Mais s'est a tort; et est abus de parler se tels clers n'ont avec leur congnoissance ardent affection par dilection a Dieu et a ce qui fait a amer; et sans telle dilection et charité ne peut estre en quelconque maniere mise félicité en contemplation. (GLORIEUX 1966: 19)

L'objectiu, doncs, no és la saviesa, sinó l'amor a Déu. El *Memorial del pecador remut* és ambdues coses: l'obra d'un teòleg ben instruït en la santa Escriptura que busca, declara i ensenya mitjançant raons fonamentades en la vera fe la natura de Déu, el seu ésser, les seues obres i, especialment, la major d'aquestes, la redempció humana; i amb aquesta recerca proporciona, també, un enorme grapat de feixets «hon s'encenés foch de sacra amor».

BIBLIOGRAFIA

- BALASCH (1981-1986): Manuel Balasch (ed.), *Felip de Malla, Memorial del pecador remut: Manuscrit de Barcelona*, 3 vols., Barcelona: Barcino.
- BOFARULL (1882): F. Bofarull i Sans, *Felipe de Malla. El concilio de Constantza. Estudio histórico-biográfico*, Girona: Librería de Paciano Torres.
- BROWN (1987): D. C. BROWN, *Pastor and Laity in the Theology of Jean Gerson*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CECCHETTI (1987): Dario Cecchetti, *Il primo Umanesimo francese*, Torí: Albert Meynier.
- CHARLAND (1936): Th.-M. Charland, *Artes praedicandi. Contribution à l'histoire de la rhétorique au moyen age*, París-Ottawa: Vrin-Institut d'Études Médiévales.
- COMBES (1942): André Combes, *Jean de Montreuil et le chancelier Gerson. Contribution à l'histoire des rapports de l'humanisme et de la théologie en France au début du xve siècle*, París: Vrin.
- (1958): André Combes, *Ioannis Carlerii de Gerson de Mystica Theologia*, Lugano: Thesaurus Mundi.
- COURTENAY (1985): W. J. Courtenay, «The Bible in the Fourteenth Century: Some Observations», *Church History*, 54, ps. 176-187.
- (1994): W. J. Courtenay, «Programs of Study and Genres of Scholastic Theological Production in the Fourteenth Century», dins: Jacqueline Hamesse (ed.), *Manuels, programmes de cours et techniques d'enseignement dans les universités médiévales*, (Lovaina: Publications de

- l'Institut d'Études Médiévales de l'Université Catholique de Louvain, ps. 325-350.
- (2006): W. J. Courtenay, «The course of Studies in the Faculty of Theology at Paris in the Fourteenth Century», dins: Stefano Caroti, Ruedi Imbach, Zénon Kaluza, Giorgio Stabile i Loris Sturlese, eds., *Ad ingenii acuitionem: Studies in Honour of Alfonso Maierù*, Lovaina: Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales, ps. 67-92.
- COVILLE (1935) A. Coville, «Un ami de Nicolas de Clamanges, Jacques de Novion (1372?-1411)», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 96, ps. 63-90.
- DAHAN (1980): Gilbert Dahan, «Notes et textes sur la poétique au Moyen Âge», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 47, ps. 171-239.
- (1999a): Gilbert Dahan, *L'exégèse chrétienne de la Bible en Occident médiéval. XIIe-XIVe siècle*, Paris: Cerf.
- (1999b): Gilbert Dahan, «L'Exégèse des livres prophétiques chez Pierre de Jean Olieu», dins: Alain Boureau i Sylvain Piron (eds.), *Pierre De Jean Olieu (1248-1298): pensée scolastique, dissidence spirituelle et société. Actes du Colloque de Narbonne (mars 1998)*, Paris: Vrin, ps. 91-114.
- (2001): Gilbert Dahan, «Innovation et tradition dans l'exégèse chrétienne de la Bible en Occident (XIIe-XIVe siècle)», dins: Michel Zimmermann (ed.), *Auctor et auctoritas: Invention et conformisme dans l'écriture médiévale. Actes du colloque tenu à l'Université de Versailles-Saint-Quentin-en-Yvelines (14-16 juin 1999)*, Paris: École des Chartes, ps. 255-266. Ara dins: DAHAN 2009: 393-408.
- (2009): Gilbert Dahan, *Lire la Bible au Moyen-Âge: Essais d'herméneutique médiévale*, Paris: Droz.
- DENIFLE & CHATELAIN (1889-1994): H. Denifle i E. Chatelain (eds.), *Char-tularium Universitatis Parisiensis*, 4 vols., Paris: Delalain.
- GLORIEUX (1963): Palémon Glorieux (ed.), *Jean Gerson, Oeuvres complètes: V, L'oeuvre oratoire*, Paris-Tournai: Desclée.
- (1962): Palémon Glorieux (ed.), *Jean Gerson, Oeuvres complètes: III, L'oeuvre magistrale*, Paris-Tournai: Desclée.
- (1966): Palémon Glorieux (ed.), *Jean Gerson, Oeuvres complètes, VII, 1: L'oeuvre française. Oeuvre poétique*, Paris-Tournai: Desclée.
- (1968): Palémon Glorieux (ed.), *Jean Gerson, Oeuvres complètes, VII, 2: L'oeuvre française. Sermons et discours*, Paris-Tournai: Desclée.
- GOÑI (1962): José Goñi Gaztambide, «Los españoles en el concilio de Constanza», *Hispania Sacra*, 15, ps. 253-386.
- GUIA (2003): Josep Guia, «Dades documentals d'interès literari (València, segle xv)», dins: Anna Maria Compagna, Alfonsina De Benedetto, Núria

- Puigdevall i Bafaluy, eds., *Momenti di cultura catalana in un millennio: atti del VII Convegno dell'AISC, Napoli, 22-24 maggio 2000*, Nàpols: Liguori, ps. 201-222. També disponible en línia a: <<http://www.lluisvivives.com/servlet/SirveObras/jlv/12473856522374839876435/p0000001.htm>> [Consulta: 14 febrer 2012]
- HICKS (1977): Eric Hicks, (ed.), *Christine de Pisan, Jean Gerson, Jean de Montreuil, Gontier et Pierre Col, Le Débat sur le «Roman de la Rose»*, París: Champion.
- HOBBS (2003): Daniel Hobbins, «The Schoolman as Public Intellectual: Jean Gerson and the Late Medieval Tract», *The American Historical Review*, 108, ps. 1308-1337. També disponible en línia a: <<http://www.historycooperative.org/journals/ahr/108.5/hobbins.html>> [Consulta: 14 febrer 2012].
- (2009): Daniel Hobbins, *Authorship and Publicity Before Print: Jean Gerson and the Transformation of Late Medieval Learning*, Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- KALUZA (1985): Zénon Kaluza, «Le chancelier Gerson et Jérôme de Prague», *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 51, ps. 81-126.
- LYRA (1492): Nicolaus de Lyra, *Postilla super totam Bibliam*, Estrasburg, 1492; reimpr. Frankfurt am Main: Minerva, 1971.
- LUBAC (1959): Henri de Lubac, *Exégèse médiévale: Les quatre sens de l'Écriture*, 3 vols, París: Aubier.
- LYDIUS (1613): Iohannes M. Lydius, *Nicolai de Clemangiis Opera Omnia*, Lió.
- MADURELL (1963-64): Josep Maria Madurell i Marimon, «Mestre Felip de Malla», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30, ps. 499-626.
- MINNIS (1988): Alastair J. Minnis, *Medieval Theory of Autorship: Scholastic literary attitudes in the later Middle Ages*, segona edició, Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- MINNIS & SCOTT (1988): Alastair J. Minnis, A. Brian Scott, David Wallace (eds.), *Medieval Literary Theory and Criticism c.1100 - c. 1375: The Commentary-Tradition*, Oxford: Clarendon Press.
- MOURIN (1946): Louis Mourin, *Six sermons français inédits de Jean Gerson: Étude doctrinale et littéraire suivie de l'édition critique et de remarques linguistiques*, París: Vrin.
- (1949): Louis Mourin, «Jean Gerson prédicateur français pour les fêtes de l'Annonciation et de la Purification», *Revue belge de philologie et d'histoire*, 27, ps. 561-598.
- (1952): Louis Mourin, *Jean Gerson, prédicateur français*, Bruges: De Tempel.

- OLIVAR (1921): Marçal Olivar, «Dos discursos de Felip de Malla», *Quaderns d'Estudi*, 23, ps. 189-204.
- ORNATO (1969): Ezio Ornato, *Jean Muret et ses amis Nicolas de Clamanges et Jean de Montreuil: Contribution à l'étude des rapports entre les humanistes de Paris et celles d'Avignon (1394-1420)*, Ginebra-París: Droz.
- OUY (1971): Gilbert Ouy, «Le thème du taedium scriptorum gentilium chez les humanistes, particulièrement en France au début du xve siècle», *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 23, ps. 9-26.
- (1978): Gilbert Ouy, «In search of the Earliest Traces of French Humanism: the Evidence from Codicology», *The Library Chronical*, 43, ps. 3-38.
- PAVLÍČEK (2011): Ota Pavlíček, «Two Philosophical Texts of Jerome of Prague and his Alleged Designation of Opponents of Real Universals as Diabolical Heretics», dins: Zdenek V. David i David R. Holeton, eds., *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, vol. 8, Praga: Filosofia, ps. 54-78.
- PERARNAU (1978): Josep Perarnau, *Felip de Malla: Correspondència política*, vol. 1, Barcelona: Barcino.
- (1980): Josep Perarnau, «Mestre Martí Talayero, víctima de la tensió entre Martí V i Alfons el Magnànim», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 56, ps. 524-532.
- PUJOL (1993-1994): Josep Pujol, «La “poètica nau de l'enteniment” i el naufragi d'Ulisses: opinions, teologia i poesia a l'obra de Felip de Malla», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 44, ps. 275-302.
- (1994a): Josep Pujol, «Els “trobadors estudiosos” segons Felip de Malla», dins: C. Romero i R. Arqués (eds.), *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco. Atti del V Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Venezia, 24-27 marzo 1992)*, Pàdua: Programma, ps. 191-208.
- (1994b): Josep Pujol, «Gaia vel gaudiosa, et alio nomine inveniendi scientia. Les idees sobre la poesia en llengua vulgar als segles xiv i xv», dins: Lola Badia i Albert Soler (eds.), *Intellectuals i escriptors a la baixa edat mitjana*, Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 69-94.
- (1996): Josep Pujol, «Psallite sapienter: la gaia ciència en els sermons de Felip de Malla de 1413 (Estudi i edició)», *Cultura Neolatina*, 56, ps. 177-250.
- REQUESENS (2007): Joan Requesens i Piquer, «Hug de Balma (s. XIII) en català (s. XV): la seva Theologia Mystica en el Tractat de Contemplació de Francesc Eiximenis i edició del pròleg traduït», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 26, ps. 569-615.

- RIQUER (1985): Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana: Part antiga*, 4 vols., 4ª edició, Barcelona: Ariel.
- RIUS (1930): José Rius Serra, «Subsidia biographica vaticana», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 6, ps. 231-250.
- RYMER (1744): Thomas Rymer i Robert Sanderson (eds.), *Foedera, conventiones, literae, et cujuscunque generis acta publica, inter reges Angliae, et alios quosvis imperatores, reges, pontifices, principes, vel communitates*, vol. 9, 3a edició, London. També disponible en línia a: <<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=115229&strquery=medalia>> [Consulta: 4 febrer 2012].
- SANTONI (1987): Pierre Santoni, «Les lettres de Nicolas de Clamanges à Gérard Machet: Un humaniste devant la crise du royaume et de l'Église (1410-1417)», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes*, 99, ps. 793-823.
- SMAHEL & SILAGI (2010): Frantisek Smahel i Gabriel Silagi (eds.), *Magistri Hieronymi de Praga: Quaestiones, Polemica, Epistulae*, Turnhout: Brepols; «Corpus Christianorum: Continuatio Medievals», 222.
- VIELLIARD (1973): Jeanne Vielliard, «Martin Talayero, familier des rois d'Aragon, socius sorbonicus au xve siècle», dins: *Économies et sociétés au moyen âge : mélanges offerts à Edouard Perroy*, París: Publications de la Sorbonne.
- VILALLONGA (1988): Mariàngela Vilallonga, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona.
- (1993): Mariàngela Vilallonga, *La literatura llatina a Catalunya al segle xv: Repertori bibliogràfic*, Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- WATKINS (1967): Renée Neu Watkins, «The Death of Jerome of Prague: Divergent Views», *Speculum*, 42, ps. 104-129.
- WEBER (1983): Robertus Weber i Bonifatius Fischer (eds.), *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, 3a edició, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.